

Αναλύοντας τις διαδρομές των κειμένων: Εθνογραφική μελέτη παραγωγής ειδήσεων σε μια τοπική εφημερίδα

Δημήτρης Ντανόπουλος

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
dimntan@gmail.com

Abstract

The present study examines the practices employed in a local newspaper during the production of news. A reporter developed a dialogue with texts deriving from the local community. The interaction relationships among people were recorded in the form of an Activity System and shaped the “routes” of texts. These “routes” and the final texts echoed the ideology of the local media community and were materialized through specific writing strategies. The reporter attained these strategies throughout an interactive process between his own identity and the community identity.

1. Εισαγωγή

Γράφοντας ο ίδιος κείμενα για εφημερίδες και περιοδικά, πολλές φορές διαπίστωνα πως το τελικά δημοσιευμένο κείμενο δεν είχε ακριβώς τη μορφή που είχα επιλέξει. Αρχισυντάκτες, γραφίστες, διευθυντές, εκδότες είχαν μεσολαβήσει.

Τα ποικίλα μέσα ενημέρωσης παράγουν προϊόντα που δεν είναι απλές μεταβιβάσεις πληροφοριών. Η περιγραφή του κόσμου γίνεται μέσω ενός σύμπαντος διαμεσολαβητών, των οποίων η ουδετερότητα αμφισβητείται και η πρόθεση είναι συστατικό στοιχείο της ύπαρξής τους. Η παραγωγή του γραπτού λόγου των δημοσιογράφων αποτελεί πεδίο ανταγωνισμού, συγκρούσεων, αλληλεπίδρασης φωνών και διαπραγματεύσης ταυτοτήτων.

1.1. Βιβλιογραφική επισκόπηση

Από νωρίς, στις αρχές του 20ου αιώνα άρχισαν να καταγράφονται έρευνες σχετικές με τα έντυπα μέσα (Jankowski 2002). Στον 21ο αιώνα, σε μια εποχή που ο Τύπος αναζητά τη θέση του σε ένα συνεχώς διαφορετικά διαμορφούμενο κόσμο ενημέρωσης, το ερευνητικό ενδιαφέρον μετατοπίζεται σταδιακά.

Ο λόγος των μέσων απασχολεί ευρύτερα πεδία επιστημών από αυτό των Media Studies, πεδία που ενδιαφέρονται για ζητήματα, όπως η γλώσσα κι η επικοινωνία, η προσφορά έτοιμων δεδομένων για έρευνα και διδασκαλία, η χρήση της επιρροής των μέσων στη στάση των αναγνωστών έναντι της γλώσσας και τη χρήση του λόγου της κοινότητας, καθώς και η επιρροή των μέσων στην αναπαραγωγή αλλά και διαμόρφωση της κουλτούρας, της πολιτικής και κοινωνικής ζωής της κοινότητας (Garrett & Bell 1998: 3-5).

Ιδιαίτερα σημαντική ήταν η επίδραση της Κριτικής Γλωσσολογίας (Critical Linguistics) που αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 1970 και στηρίχθηκε στην ιδεολογική ανάλυση των γραμματικών και λεξιλογικών χαρακτηριστικών κυρίως των γραπτών κειμένων (Fairclough 1989: 246 ; 1995: 25). Παρόλο που τα κείμενα των εφημερίδων έχουν γίνει αντικείμενο μελέτης, αυτή περιορίστηκε στη στατική διερεύνησή τους ως τελικά προϊόντα. Στη διεθνή βιβλιογραφία καταγράφεται ένα επιστημονικό κενό στην έρευνα παραγωγής δημοσιογραφικών κειμένων (media texts) (van Dijk 1988: 22; Garrett & Bell 1998: 19), γι' αυτό κι οι μελέτες πλέον επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στην παρακολούθηση της παραγωγής του δημοσιογραφικού λόγου: “newsroom ethnography” (Van Hout 2011).

1.1.1. Το ελληνικό παράδειγμα

Όσον αφορά στο λόγο των ελληνικών μέσων, αυτός χαρακτηρίζεται ως «χαρτογράφητη επικράτεια» (Πολίτης 2008: 9). Τα τελευταία χρόνια δημοσιοποιήθηκαν γλωσσολογικές αναλύσεις που είχαν κύρια περιγραφικό χαρακτήρα (π.χ. τυπολογία δημοσιογραφικού λόγου) ή, έχοντας κοινωνιολογική οπτική, ασχολήθηκαν με μεμονωμένα γλωσσολογικά στοιχεία κειμένων των εφημερίδων (π.χ. ο λόγος των κοινωνικών θεσμών ή των δημοσιογράφων και η προσαρμογή του λόγου τους με βάση το αναγνωστικό κοινό). Δεν εστίαζαν, ωστόσο, στον τρόπο που δουλεύουν οι δημοσιογράφοι (Χατζησαββίδης 1999; Πολίτης 2008).

1.2. Ο στόχος της παρούσας έρευνας

Με την παρούσα εργασία θελήσαμε να χαρτογραφήσουμε τη θέση ενός δημοσιογράφου-συντάκτη μιας τοπικής εφημερίδας μέσα σε ένα πλέγμα ιδεολογικών αλληλεπιδράσεων, που προσδιορίζονται από το εργασιακό – κοινωνικό του περιβάλλον κατά τη διαδικασία παραγωγής των κειμένων. Στη σημερινή μας παρουσίαση θα εστιάσουμε στη διαπραγμάτευση κατασκευής εικόνων της ταυτότητας μιας πόλης.

2. Μεθοδολογία

Με δεδομένη την κοινωνική πλαίσισωση του γραπτού λόγου (τη θέση δηλαδή ότι ο γραπτός λόγος διαμορφώνεται μέσα από ποικίλα πλαίσια επικοινωνίας), χρησιμοποιήσαμε

ένα μοντέλο κριτικής ανάλυσης πρακτικών παραγωγής γραπτού λόγου σε μια δημοσιογραφική κοινότητα, συνενώνοντας έννοιες και τρόπους μελέτης της γλώσσας που παρουσιάζονται σε τρεις διαφορετικές προσεγγίσεις:

- την Κριτική Ανάλυση Λόγου (ΚΑΛ),
- την Κοινωνιογνωστική έρευνα για την παραγωγή γραπτού λόγου (Στρατηγικές Γραφής) και
- την Εθνογραφική προσέγγιση του γραπτού λόγου.

2.1. Κριτική Ανάλυση Λόγου (Critical Discourse Analysis)

Πρόθεσή μας ήταν να μετακινήσουμε την εστίαση της έρευνας από τον αποσπασματικό λόγο στην κοινότητα λόγου. Χρησιμοποιήσαμε ως βάση γι' αυτό την Κριτική Ανάλυση Λόγου (ΚΑΛ).

2.1.1. Το αρχικό μοντέλο του Fairclough

Ο θεμελιωτής της ΚΑΛ, Fairclough, εκλαμβάνει το κείμενο ως “discourse” (λόγο), δηλαδή ως τρόπο αναπαράστασης ενός ξεχωριστού μέρους του κόσμου ή μιας περιοχής γνώσης και/ή εμπειρίας που παρουσιάζεται ως μέρος της κοινωνικής δραστηριότητας μιας κοινωνικής πρακτικής (Fairclough 1995: 18, 54, 41, 66 ; 2003: 129, 205-7). Ενδιαφερόμαστε για τη θεωρητική εξέλιξη εννοιών του αρχικού μοντέλου του Fairclough:

2.1.2. discourse – order of discourse – Discourse

Βγαίνοντας από τα στενά όρια της γλωσσολογικής ανάλυσης του κειμένου, ο Fairclough υιοθέτησε τον μεταστρουκτουραλιστικό όρο “order of discourse” του Foucault (Scollon, Yung, Tsang, Li & Jones 2004: 176). Σύμφωνα μ' αυτόν, οι λόγοι είναι προσδιορισμένοι από κοινωνικά κατασκευασμένους νόμους κι εμπεριέχουν ιδεολογίες που ελέγχονται από δυνάμεις εξουσίας (Fairclough 1989: 17, 28, 30).

Στη διεθνή βιβλιογραφία καταγράφεται κι η έννοια του «Λόγου» / “Discourse” (με “D” κεφαλαίο). Πρόκειται για τον τρόπο με τον οποίο βλέπει κανείς τον κόσμο, το εν δυνάμει σύστημα κατασκευής νοημάτων, χωρίς να είναι εντελώς φανερό και χωρίς προσδιορισμένα όρια (Sunderland 2006: 48-52; Unger & Sunderland 2007: 460). Χαρακτηριστικό της ρευστότητας είναι πως το ίδιο “Discourse” μπορεί να αναπαραχθεί με διαφορετικά γλωσσολογικά «προσωπεία» (Lewis & Ketter 2004: 120-4).

2.1.3. Φωνή (voice) – (re)envoicing

Η ΚΑΛ αξιοποιεί έννοιες της Μπαχτινικής θεωρίας, όπως είναι κι η «φωνή» / “voice”. Ο λόγος δεν είναι ποτέ ουδέτερος. Πάντα ενσωματώνει ιδεολογίες, που ο Bakhtin αναφέρει ως «φωνές» (Bakhtin 1981; Βολόσινοφ 1998). Όλοι οι άνθρωποι δανείζονται και μετασηματίζουν τις φωνές των άλλων με σκοπό να δομήσουν τις δικές τους διατυπώσεις (Kamberelis & Scott 2004: 206). Οι διατυπώσεις των ανθρώπων μοιάζουν έτσι με

μωσαϊκό, αφού ενσωματώνουν λέξεις, φράσεις, στιλ, δομές, ίχνη από διατυπώσεις άλλων ανθρώπων (Kamberelis & Scott 2004: 212-3). Η Kristeva γι' αυτό το λόγο εισήγαγε τον όρο «διακειμενικότητα» (“intertextuality”) (Moi 1986: 39) –φανερή ή μη.

Στη σύγχρονη έρευνα γίνεται πλέον συζήτηση για μια επαναδιατύπωση της Μπαχτινικής θεωρίας, όπου προτείνεται η παρακολούθηση της ιστορικότητας των φωνών που υπεισέρχονται στο κείμενο (Kostouli 2005: 20). Στο πλαίσιο αυτής της συζήτησης μιλούμε για “re-envoicing” και για μια αλληλεπίδραση των ετερογενών φωνών, με σκοπό τη σύνθεση από κοινού του τελικού κειμένου (Prior 2001).

Θεωρήσαμε ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε και να μελετήσουμε τη δυναμική διαδικασία ενσωμάτωσης των διάφορων φωνών / λόγων κατά τη διάρκεια παραγωγής ενός κειμένου και όχι απλά να αναγνωρίσουμε τις διαφορετικές φωνές / λόγους σε ένα τελικό, δημοσιευμένο κείμενο.

2.2. Κοινωνιογνωστική έρευνα για την παραγωγή γραπτού λόγου (Στρατηγικές Γραφής / Writing Strategies)

Μια άλλη περιοχή που συνεισφέρει στην ανάλυση πρακτικών παραγωγής γραπτού λόγου είναι αυτή των Σπουδών παραγωγής γραπτού λόγου.

Τα τελευταία χρόνια, σε αντίθεση με τη βιβλιογραφία για τη γνωστική προσέγγιση που αναλώθηκε στην αναθεώρηση (revision) ενός κειμένου και λιγότερο στις στρατηγικές γραφής, διαμορφώθηκε μια κοινωνικοπολιτισμική στροφή, που στηρίζεται στην ιδέα της διαμεσολάβησης (mediation) του Vygotsky (Lei 2008). Η παραγωγή των κειμένων θεωρείται μια «διαμεσολαβημένη πράξη». Δε μελετά κανείς στα κείμενα μόνο τα συστατικά των δομών τους, αλλά ερευνά τι έκανε ο συντάκτης (utterer) κατά τη διάρκεια της παραγωγής τους (Scollon et al. 2004: 174).

Ως εξέλιξη των παραπάνω, καταγράφονται έρευνες στη διεθνή βιβλιογραφία που συνδέουν τις στρατηγικές γραφής με τη δόμηση ταυτοτήτων των υποκειμένων, πεδίο που απασχόλησε και την παρούσα εργασία. Για παράδειγμα, η Ivanic, στο έργο της *Writing and Identity* (1998: 4, 11-118, 182, 345) αναζήτησε τον τρόπο με τον οποίο δομείται η ταυτότητα κάποιου/κάποιας την ώρα που γράφει ποια στοιχεία της κοινότητάς του/της διατηρεί και ποια αποκρύπτει συνειδητά ή ασυνείδητα.

2.3. Κριτική Εθνογραφία (Critical Ethnography)

Κι αφού επιθυμούσαμε να ερευνήσουμε τα ίχνη των κειμένων κατά τη διάρκεια της παραγωγής τους (tracking news production), επιλέξαμε την Εθνογραφία για μέθοδο συλλογής δεδομένων.

Η Εθνογραφία, το 19ο αιώνα, ορίστηκε ως η περιγραφή μιας κοινότητας ή κουλτούρας και, προκειμένου να επιτευχθεί, ο ερευνητής ή η ερευνήτρια πολλές φορές έπρεπε να ζήσει μαζί με την ομάδα των υπό έρευνα ανθρώπων για μεγάλα χρονικά διαστήματα (Atkinson & Hammersley 2007: 1).

Συγκεκριμένα, χρησιμοποιήσαμε την Κριτική Εθνογραφία, που στην ουσία είναι το άλλο όνομα της Κριτικής Κοινωνικής / Ποιοτικής Έρευνας, αναζητώντας κάτι παραπάνω από την επαναδόμηση της κουλτούρας (Georgiou & Carspecken 2002: 689, 691). Η Κριτική Εθνογραφία δίνει έμφαση στη διαδικασία παραγωγής ενός πολιτισμικού προϊόντος (Carspecken 1996: 190-1). Με τη συμμετοχική παρατήρηση, συναντηθήκαμε πρόσωπο με πρόσωπο με τους ανθρώπους της υπό μελέτη κοινότητας, αποφεύγοντας να αλλάξουμε ή να διακόψουμε τις διαδικασίες παραγωγής των κειμένων και αναζητώντας πολλαπλές θέσεις οπτικής της πραγματικότητας (Philips 1998: 201-2).

2.4. Νέο μεθοδολογικό πλαίσιο: κριτική ανάλυση πρακτικών παραγωγής λόγου σε μια εφημερίδα

Στην προσπάθειά μας να διευρύνουμε την ΚΑΛ, ακολουθήσαμε το παράδειγμα του Graham Smart (2006, *Writing the Economy: Activity, Genre, and Technology in the World of Banking*, London, Oakville: Equinox), που ασχολήθηκε με τη μελέτη πρακτικών λόγου των οικονομολόγων της Κεντρικής Τράπεζας του Καναδά, αξιοποιώντας την “Activity Theory”. Η “Activity Theory” αποτελεί προέκταση της ιστορικο-πολιτισμικής προσέγγισης του Vygotsky (1978, *Mind in society*). Κεντρική θέση στη θεωρία κατέχει η έννοια “Activity System”, μια ιστορικά και πολιτισμικά προσδιορισμένη σφαίρα, στην οποία η πνευματική / διανοητική εργασία διαμεσολαβείται από πολιτισμικά εργαλεία, κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και από κείμενα. (Smart 2006: 13-14, 28, 204)

Δομώντας το δικό μας μεθοδολογικό μοντέλο, αξιοποιήσαμε τις διευρύνσεις της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου, στοιχεία από τις Σπουδές για το γραπτό λόγο, με έμφαση στις πρακτικές παραγωγής κειμένων, σε συνδυασμό με την Κριτική Εθνογραφία.

Στόχος μας ήταν να μελετήσουμε τις διαδρομές των κειμένων (routes) που παράγει/επεξεργάζεται ένας δημοσιογράφος, όπως αυτές διαμορφώνονται κατά την αλληλεπίδραση με θεσμούς και φορείς μιας πόλης (sociocultural context), προκειμένου να αναδείξουμε τις κοινωνικές πρακτικές που απηχούν.

Πιο συγκεκριμένα, ενδιαφερθήκαμε για την κριτική ανάλυση των κοινωνικών πρακτικών παραγωγής δημοσιογραφικού λόγου (social practices) εντός της κοινότητας που παράγεται (discourse community). Γι’ αυτό, καταγράψαμε και μελετήσαμε τις δυναμικές σχέσεις αλληλεπίδρασης (Activity System) που συνδιαμορφώνονται σε σχέση με τις σύγχρονες διαδρομές παραγωγής διαφορετικών κειμένων αλλά και τους ανθρώπους που ζούσαν και εργάζονταν εντός της κοινότητας.

Η διαδικασία αυτή παραγωγής κειμένων (texts) απηχεί ένα συγκεκριμένο ιδεολογικό “Discourse” της κοινότητας, αλλά και πραγματώνεται με συγκεκριμένες στρατηγικές γραφής (Writing Strategies) που τα μέλη της κοινότητας έχουν κατακτήσει και χρησιμοποιούν σε μια διαδικασία αλληλεπίδρασης των ταυτοτήτων τους με την ταυτότητα της κοινότητας και της πόλης από την οποία επηρεάζονται αλλά και συνδομούν ταυτόχρονα.

3. Ερευνητικά δεδομένα

Το πεδίο της έρευνάς μας ήταν ο χώρος εργασίας μιας τοπικής εφημερίδας (ΕΦ) στην Καρδίτσα, μιας κοινότητας ανθρώπων αλλά και των πρακτικών τους, καθώς και οι χώροι όπου οι δημοσιογράφοι μετακινούνταν για να συγκεντρώσουν υλικό για την παραγωγή των κειμένων τους.

Εστιάσαμε την έρευνά μας στο δημοσιογράφο Δ και στο πλέγμα αλληλεπιδράσεων που αυτός ανέπτυξε με τους εργαζόμενους / τις εργαζόμενες ή μη στο χώρο εργασίας.

Ο δημοσιογράφος Δ λειτούργησε ως «διευκολυντής» μας / “facilitator” (Fetterman 1998: 33). Η προσωπική μας διασύνδεση μās έδωσε το εισιτήριο για την πρόσβαση και την είσοδό μας στο πεδίο στην πιλοτική φάση (1 βδομάδα, Μάρτιος 2009) αλλά και στην κύρια (2 βδομάδες, Απρίλιος 2009).

Συγκεντρώθηκαν στοιχεία και δεδομένα, κρατώντας ημερολόγιο και γραπτές σημειώσεις, ζώντας μέσα στο πεδίο, μεταγράφηκαν συνομιλίες και οπτικοακουστικά ντοκουμέντα που καταγράφηκαν με ψηφιακό ηχητικό καταγραφέα και βιντεοκάμερα. Επίσης, αρχειοθετήθηκαν καθημερινά φύλλα της εφημερίδας ΕΦ, αντίγραφα από κείμενα φαξ, ηλεκτρονικά μηνύματα (e-mails), καθώς και άλλα γραπτά κείμενα εντός του πεδίου.

4. Ανάλυση δεδομένων

4.1. Η περίπτωση της εφημερίδας ΕΦ

Η εφημερίδα ΕΦ ήταν μία από τις οχτώ καθημερινές –συνδρομητικές- εφημερίδες που κυκλοφορούσαν στην Καρδίτσα. Είχε περίπου 1000 συνδρομητές. Κυκλοφορούσε για χρόνια ως τοπική μόνο εφημερίδα. Τα δύο τελευταία χρόνια, σε μια συνεταιρική μορφή, κυκλοφορούσε πανθεσσαλικά. Τα κεντρικά γραφεία βρίσκονταν στη Λάρισα. Στις θεσσαλικές πρωτεύουσες νομών λειτουργούσαν τοπικά παραρτήματα. Η σελιδοποίηση γινόταν στη Λάρισα, αλλά κάποιες σελίδες «στήνονταν» στην Καρδίτσα. Οι εργαζόμενοι κι οι εργαζόμενες επικοινωνούσαν κάθετα και οριζόντια μέσω τηλεφώνων και ηλεκτρονικών μηνυμάτων, ενώ υπήρχε on line επικοινωνία μέσω εσωτερικού ηλεκτρονικού δικτύου.

Στο τοπικό παράρτημα της Καρδίτσας συνυπάρξαμε με τον εκδότη, που προερχόταν από το χώρο των οικοδομικών επιχειρήσεων, κι ήταν απογοητευμένος από την πορεία της εφημερίδας. Η εφημερίδα αντιμετώπιζε οικονομικά προβλήματα που επέφεραν μείωση προσωπικού. Οι εργαζόμενοι κι εργαζόμενες ανησυχούσαν για το μέλλον τους. Ένα χρόνο μετά την έρευνα, η εφημερίδα διέκοψε την κυκλοφορία της.

Συναντηθήκαμε με τη γραμματέα, τον οικονομικό διαχειριστή και διανομέα της εφημερίδας, με τον αθλητικογράφο, τη σελιδοποιό, αλλά επικεντρωθήκαμε στο δημοσιογράφο Δ, που εργαζόταν ήδη 12 χρόνια και η ΕΦ δεν ήταν η πρώτη του δουλειά.

Ο Δ είχε εργαστεί, στην αρχή της πανθεσσαλικής κυκλοφορίας της ΕΦ, στα κεντρικά γραφεία της, με συνέπεια να γνωρίζει πρόσωπα και διαδικασίες. Είχε γνώση του “habitus”¹ αυτής αλλά και της συγκεκριμένης τυπολογίας που έπρεπε ν’ ακολουθούν τα κείμενα για το στήσιμο της ΕΦ (υπότιτλοι, λεζάντες κλπ). Κατά τη διάρκεια της έρευνας, ο Δ τα πρωινά απασχολούνταν στο γραφείο τύπου του δήμου της πόλης. Όταν ο Δ δεν είχε φυσική παρουσία σε χώρους ρεπορτάζ, τον αντικαθιστούσε η βοηθός του (Ε), φέρνοντάς του υλικό και πληροφορίες.

4.2. Διαδρομές κειμένων

Μελετήσαμε τις διαδικασίες παραγωγής αρκετών κειμένων και αποφασίσαμε να χρησιμοποιήσουμε το μοντέλο οργάνωσης των δρομολογίων ενός φανταστικού υπόγειου σιδηρόδρομου, προκειμένου να τις αναπαραστήσουμε.

Ο αναγνώστης, διαβάζοντας καθημερινά την εφημερίδα, παρακολουθούσε την εξέλιξη κάποιων θεμάτων, αναγνωρίζοντας τις μεταξύ τους σχέσεις. Ονομάσαμε «θεματική γραμμή», λοιπόν, την ομαδοποίηση των δημοσιευμένων στην εφημερίδα κειμένων με βάση το θέμα τους, κατά τη χρονική διάρκεια της έρευνας. Πρόκειται για το φανερό / εξωτερικό δίκτυο, τους υπέργειους σταθμούς του φανταστικού σιδηρόδρομου.

Ο αναγνώστης δεν καταφέρει ποτέ να κατεβεί τα σκαλιά των υπέργειων σταθμών. Προκειμένου να ερευνήσουμε την «υπόγεια» παραγωγή των κειμένων από την αρχική ιδέα ως τη στιγμή που θα γίνονταν προϊόν της εφημερίδας, που θα επιτρεπόταν η ανάδυσή τους στον υπέργειο σταθμό, χρησιμοποιήσαμε την έννοια «διαδρομές των κειμένων», μια έννοια που δίνει την αίσθηση της πορείας, της κίνησης στο χώρο και στο χρόνο. Πρόκειται για ένα κρυφό / εσωτερικό δίκτυο διαδρομών.

Οι διαδρομές αυτές δεν ήταν αυστηρά προδιαγεγραμμένες. Δε διακρίνονταν για την ευθεία τους κίνηση και τη σταθερότητα στην ταχύτητα. Οι πορείες τους συνεχώς επαναπροσδιορίζονταν, άλλοτε τέμνονταν μεταξύ τους κι άλλοτε κινούνταν παράλληλα ή ασύμπτωτα. Κάποιες διακόπτονταν, δίνοντας προτεραιότητα σε άλλες κι έμεναν ανοιχτές κι ανολοκλήρωτες, περιμένοντας τη σειρά τους. Όλες, όμως, είχαν ως τελικό σκοπό να περάσουν, ως δημοσιευμένα κείμενα, στο εξωτερικό / φανερό δίκτυο, να γίνουν μέρη μιας ακόμα θεματικής γραμμής, αφού πρώτα περνούσαν με επιτυχία από παρακάτω διαδοχικά στάδια (σταθμούς) ελέγχου και επιλογής:

Ως πρώτο σταθμό ή αφετηρία της διαδρομής των παραγόμενων κειμένων θεωρήσαμε την υποδοχή των ηλεκτρονικών μηνυμάτων, Δελτίων Τύπου, προσκλήσεων για συνεντεύξεις τύπου, ρεπορτάζ, κειμένων φαξ ή τηλεφωνημάτων σε ένα κουτί εισερχόμενων μηνυμάτων (Inbox).

¹ Ο όρος “habitus” χρησιμοποιήθηκε από τον Bourdieu (1972) και αναφέρεται στην ενσωμάτωση των ατομικών πράξεων σε ένα σύστημα κοινωνικών κανόνων, αντίληψης και προτύπων συμπεριφοράς, που χωρίς να προκαθορίζει πράξεις εγγυάται ότι τα άτομα έχουν μεγαλύτερη προδιάθεση να δράσουν με ένα συγκεκριμένο τρόπο απ’ ό,τι με διαφορετικούς (Hillier & Rooksby 2005: 21).

Τα «εισερχόμενα μηνύματα» αξιολογούνταν από το δημοσιογράφο για το αν θα γίνουν κείμενα προς δημοσίευση. Γι' αυτό και είχαμε και περιπτώσεις μη υλοποιημένων διαδρομών (X).

Στη συνέχεια, ο δημοσιογράφος Δ τοποθετούσε στο κουτί των «εξερχόμενων μηνυμάτων» τα έτοιμα κείμενα προς δημοσίευση. Το “outbox” έμοιαζε με σταθμό μετεπιβίβασης. Τα κείμενα λάμβαναν οι αρχισυντάκτες, μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, στα κεντρικά γραφεία της ΕΦ, και έπαιρναν την τελική απόφαση για το αν θα τα οδηγήσουν στον τελικό σταθμό, τη δημοσίευση, ή όχι.

Από το σημείο αυτό και μετά, αναλάμβαναν δραστηριότητα οι φύλακες της ταυτότητας της εφημερίδας. Συγκεκριμένα, πρόσθεταν στοιχεία, συνθέταν κείμενα, τα συνόψιζαν ή τα τροποποιούσαν, αφαιρούσαν υπότιτλους, φράσεις, φωτογραφίες ή λεζάντες, προωθούσαν κείμενα στην πρώτη σελίδα ή τα υποβάθμιζαν δημοσιευώντας τα στις τελευταίες σελίδες.

4.3. Διαχείριση φωνών

Ζώντας στο πεδίο και μελετώντας, στη συνέχεια, την εθνογραφική περιγραφή των διαδρομών πολλών κειμένων σε ένα κρυφό και φανερό αυτού δίκτυο, διαπιστώσαμε πως ο δημοσιογράφος Δ βρισκόταν εντός ενός πλέγματος ιδεολογικών επιδράσεων και σχέσεων εξουσίας, στην ουσία ενός Activity System (2A.4.).

4.3.1. Παράγοντες / διαστάσεις επίδρασης

(1) Η ταυτότητα της πόλης

Ο Δ ήταν φορέας του Λόγου της τοπικής κοινότητας. Γνώριζε καλά τις αξίες και την ιστορία της πόλης. Οι πρακτικές του απηχούσαν το ιδεολογικό της Discourse. Τα κείμενά του ήθελε να διακρίνονται για την τοπο-κεντρικότητά τους. Για παράδειγμα, απέκρυψε επιστολή της οργάνωσης WWF κατά της εκτροπής του Αχελώου. Η εκτροπή του Αχελώου θεωρείται σημαντικό έργο για την περιοχή. Ο Δ στα κείμενά του το χαρακτήριζε ως «εθνικό έργο» και σημείωνε πάντα τη φράση «έργο μερικής εκτροπής του άνω ρου του Αχελώου», φράση που χρησιμοποιούταν από τους τοπικούς φορείς.

Ο ίδιος είχε κατά νου μια συγκεκριμένη ταυτότητα της πόλης, ως μικρής πόλης της επαρχίας. Μιλώντας με τη βοηθό του Ε, σχολίασε: «Εσύ νομίζεις πως αυτά που γίνονται στην Καρδίτσα επηρεάζουν τη ζωή σου;»

Τα δομικά στοιχεία της ταυτότητας της πόλης, όπως αυτά καταγράφηκαν στη διάρκεια της έρευνας, εντασσόμενα άλλοτε στο φανερό κι άλλοτε στο κρυφό δίκτυο των διαδρομών, συνθέταν φωνές, για παράδειγμα, πολιτικών:

Ο αγροτικός χαρακτήρας της περιοχής κυριαρχούσε ως δομικό στοιχείο της ταυτότητας της κοινότητας. Ο δήμαρχος δώρισε πίνακα ζωγραφικής με θέμα «αγροτικές εργασίες» στον πρόεδρο της Βουλής. Ωστόσο, καταγράψαμε και την προσπάθεια ενσωμάτωσης καινούριων στοιχείων, όπως ο «αγροτουρισμός» αλλά και τα «φωτοβολταϊκά πάρκα».

Ένα κυρίαρχο σημείο ενδιαφέροντος της δημόσιας (αλλά πολλές φορές αδημοσίευτης) συζήτησης ήταν ο τρόπος ανάπτυξης της τεχνητής Λίμνης Πλαστήρα, «της θετικής παρέμβασης του ανθρώπινου παράγοντα», όπως διαπίστωσε ο νομάρχης. Καταγράψαμε και αντιρρήσεις ως προς τον προσανατολισμό, για παράδειγμα, τη διατύπωση περιφερειακού δημάρχου πως «τα συνέδρια δε βοηθούν τις τουριστικές επιχειρήσεις».

Στοιχείο της ταυτότητας της πόλης αποτελούν οι πανεπιστημιακές σχολές, όπως η Κτηνιατρική, που για τον ντόπιο υφυπουργό Παιδείας ήταν η «ναυαρχίδα της εκπαίδευσης» στην πόλη, ενώ, από την άλλη, υπάρχει σχετική υποβάθμιση των τμημάτων ΤΕΙ (ο Δ απέρριψε δύο σχετικά δελτία τύπου).

Παρούσα στη διαμόρφωση της ταυτότητας της πόλης είναι η τοπική Εκκλησία. Διαπιστώσαμε την ύπαρξη χριστιανικών εικόνων, συμβόλων στο γραφείο του δημάρχου, την άριστη σχέση μεταξύ δημοσιογράφων και κληρικών, καταγράψαμε την αγωνία των επισήμων να προσφωνήσουν πρώτους τους εκπροσώπους της εκκλησίας σε κοινωνικές εκδηλώσεις. Παρ' όλα αυτά ο Δ προσπάθησε να επιλέξει φωτογραφίες που να μην εικονίζουν κληρικούς («Να φάω τους παπάδες», σχολίασε).

Εκτός από τον τοπικό άγιο, κάθε πόλη, δομώντας την ταυτότητά της, χρειάζεται τους ήρωές της. Ιδεολογία ασκούν μορφές όπως αυτή του πολεμιστή του '21 Γεώργιου Καραϊσκάκη, καθώς και του στρατιωτικού-πολιτικού, Νικόλαου Πλαστήρα.

Ως εμβληματική μορφή, από το χώρο της τέχνης, καταγράφηκε ο ζωγράφος Δημήτρης Γιολδάσης.

Αναζητώντας ιδανική γυναικεία μορφή, η μόνη περίπτωση που καταγράψαμε ήταν αυτή της 'ηρώιδας «Μάννας» αγρότισσας', μιας και παραβρεθήκαμε σε αποκαλυπτήρια ομώνυμου αγάλματος. Στο κείμενο του χαιρετισμού του δημάρχου συνέβαλε κι ο Δ, γράφοντας: [Η μάνα] «...να ποτίζει το βασιλικό της, ... να φροντίζει, ...να προσφέρει τα πάντα, ...».

Η ταυτότητα της πόλης χρειάζεται «φύλακες». Τα σώματα ασφαλείας και οι τοπικές στρατιωτικές αρχές είναι παρούσες. Το εθνικό στοιχείο το αντιλαμβάνεται κανείς ακόμα και σε εκδηλώσεις, όπως τα αποκαλυπτήρια αγάλματος που γίνονται αφορμή για ανάκρουση του εθνικού ύμνου.

Κοιτώντας προς το μέλλον, η πόλη αναζητά τη θέση της στην ψηφιακή εποχή. Κατά τη διάρκεια της έρευνάς μας, δήμος και νομαρχία έριξαν για το ποιος από τους δυο θα την οδηγήσει προς τα κει. Στην περίπτωση της ΕΦ, ο Δ ενίσχυε τη φωνή του δήμου. Αποσιωπήθηκε «off the record» συζήτηση που αναδείκνυε προβλήματα οικονομικής διαχείρισης προγράμματος τηλε-ιατρικής στο δήμο. Ο Δ έγραψε κείμενο με τίτλο «Ο Δήμος ...εισέρχεται δυναμικά στην Ψηφιακή Εποχή'...» κι από την άλλη αποσιωπήθηκαν δύο περιπτώσεις δραστηριοποίησης της νομαρχίας.

Στην πόλη αυτή υπάρχουν κι οι «άλλοι», για τους οποίους, όταν αναφέρονται τα μέσα ή οι φορείς, προσπαθούν να μη μιλήσουν «ρατσιστικά». Για παράδειγμα, ο Δ για να μεταφέρει την είδηση επίσκεψης σε παιδική βιβλιοθήκη τάξης σχολείου τσιγγάνων, χρησιμοποίησε τη λέξη «τσιγγανόπουλα» αντί για «τσιγγανόπαιδα» του αρχικού κειμένου και σκέφτηκε: «Λίγο ρατσιστικό, ε; Αλλά πώς να το βάλεις για να το καταλάβουν;». Στη λεζάντα της φωτογραφίας προτίμησε τη φράση: «μικροί μαθητές».

Ένα μόνο κείμενο που διαχειρίστηκε ο Δ αναφερόταν σε άλλη εθνότητα. Προερχόταν από τον τοπικό Σύλλογο Αλβανών Μεταναστών. Το κείμενο απορρίφθηκε από τους αρχισυντάκτες.

(2) Η τοπική δημοσιογραφική κοινότητα

Ιδεολογική επίδραση στο δημοσιογράφο Δ ασκούσε η τοπική δημοσιογραφική κοινότητα και η κουλτούρα που είχε αναπτύξει. Ο Δ χρησιμοποιούσε κοινωνικές πρακτικές (*Journalism as social practice*) παραγωγής των γραπτών του κειμένων που έμαθε εντός αυτής της επαγγελματικής κοινότητας και αξιοποιούσε το δίκτυο επικοινωνιών του με τις/τους δημοσιογράφους των υπόλοιπων τοπικών μέσων.

Τη δύναμη που νιώθει η τοπική δημοσιογραφική κοινότητα τη διαπιστώσαμε στη φράση εκδότη άλλης τοπικής εφημερίδας: «Καλά, διαβάστε αύριο στην εφημερίδα!». Επίσης, οι δημοσιογράφοι χρησιμοποιούνταν ως μάρτυρες σε προφορικές συνομιλίες («εδώ είναι οι δημοσιογράφοι»), ενώ δημοσιεύματα γίνονταν τεκμήρια στα οποία αναφέρονταν πολιτικά πρόσωπα.

Στην περιοχή της Θεσσαλίας υπάρχει μεγάλη παράδοση τοπικού τύπου, που ξεκινά από τα τέλη του 19ου αι. Το γεγονός αυτό έχει δημιουργήσει μια ανάλογη τοπική κουλτούρα στο αναγνωστικό κοινό, που αναγνωρίζει τις κοινωνικές πρακτικές των δημοσιογράφων και τους παρέχει δικαίωμα λόγου στη δημόσια σφαίρα. Ο Δ το γνωρίζει αυτό κι έτσι χρησιμοποιεί πολλές συντομογραφίες και γράφει με τρόπο που προϋποθέτει έναν έμπειρο ή τουλάχιστο έναν ενημερωμένο αναγνώστη. Ωστόσο, τον ακούσαμε να λέει: «Πολλοί θα το δουν λίγοι θα το προσέξουν».

(3) Η εργασιακή σχέση με την ΕΦ

Ο Δ, όμως, δεν έπρεπε να ξεχνά την εργασιακή του σχέση με την εφημερίδα ΕΦ. Ο εκδότης ήταν ιδιοκτήτης ξενοδοχειακής μονάδας. Έτσι, ο Δ, σε περιπτώσεις εκδηλώσεων στο ξενοδοχείο του εκδότη, έλεγε: «Να βάλουμε το ξενοδοχείο [...] να φαίνεται το αφεντικό». Ο Δ είχε εργαστεί, στην αρχή της πανθεσσαλικής κυκλοφορίας της ΕΦ, στα κεντρικά γραφεία της, με συνέπεια να γνωρίζει πρόσωπα και διαδικασίες που συνέθεταν την ταυτότητα της ΕΦ. Ο Δ, ως φορέας της, είχε την προδιάθεση να δρα με τον τρόπο που αυτή προσδιόριζε. Ο ίδιος ο εκδότης σε συζήτηση που είχαμε μάς εξέφρασε τη δυσaréσκειά του για το κόμμα που κυβερνούσε (ΝΔ), επειδή τον καθυστέρησε σε εκδοτικό του πρότζεκτ. «Μας έχουν πρήξει με το ΠΑΣΟΚ», σχολίαζε κι η βοηθός Ε.

(4) Η εργασιακή σχέση με το δήμο

Ο Δ ήταν φορέας και της φωνής του δήμου. Η ταυτόχρονη εργασιακή του σχέση με το δήμο τον έκανε πολλές φορές να ταυτίζει τον εαυτό του με αυτόν, χρησιμοποιώντας α' πληθυντικό πρόσωπο στις μεταξύ μας συζητήσεις: «...Εμείς έχουμε το άγαλμα, τη Μάννα».

(5) Η ιδεολογική επίδραση του ερευνητή

Τέλος, υπήρχε κι η ιδεολογική επίδραση του ερευνητή. Για παράδειγμα, ο Δ δεν επέλεξε να βάλει φωτογραφία του δημάρχου, λέγοντας: «Έχω γίνει αντικείμενο μελέτης...», «πειραματόζωο, πειραματόζωο...».

4.3.2. Είδη πλαισιώσεων

Ο δημοσιογράφος, αναλαμβάνοντας τη διαχείριση των φωνών της τοπικής κοινότητας, διαφοροποιούσε τη στάση του, ανάλογα με τη φωνή που διαχειριζόταν. Για παράδειγμα, ο Δ δεν ασχολούνταν με κείμενα που προέρχονταν από ιδιώτες και δε δήλωναν κάποια θεσμική θέση ή συμμετοχή σε συλλογικό φορέα. Ή ανάλογα με το θέμα του κειμένου που έγραφε, για παράδειγμα η περίπτωση του διαφορετικού χειρισμού της φωνής του WWF, που στην πιλοτική φάση τη χρησιμοποίησε για να προσδώσει κύρος σε εκδήλωση του δήμου και σε δεύτερη περίπτωση την κατέπνιξε, αφού η οργάνωση χαρακτηρίζε «... περιβαλλοντικό και κοινωνικό έγκλημα αξίας εκατοντάδων εκατομμυρίων ευρώ» την εκτροπή του Αχελώου.

Ο Δ ερχόταν σε έναν άτυπο ανταγωνισμό με τους αρχισυντάκτες, που θα ήταν οι τελικοί κριτές των παραγόμενων κειμένων του. Διεκδικούσε μέσω των κειμένων του θέση και λόγο στη διαμόρφωση της ταυτότητας της ΕΦ αλλά και της πόλης.

Έτσι, συνοπτικά, διαχειρίστηκε τα «εισερχόμενα μηνύματα», χρησιμοποιώντας διαφορετικά είδη πλαισίωσης, με αποτέλεσμα:

- Να αναδείξει φωνές, όπως του δήμου.
- Να αφήνει κάποιες φωνές να ακουστούν ίσα-ίσα. Όπως του κομμουνιστικού κόμματος, που το θεωρούσε ξεπερασμένο, ακόμα και για τον τρόπο που στέλνει τα κείμενά του, με φαξ. Ο Δ σχολίασε: «Αυτή η εποχή για μας πέρασε...». Έτσι, διαμόρφωσε την πρακτική του με βάση το τεχνικό υλικό. Ένας άλλος παράγοντας διαμεσολάβησης, που καμιά φορά υποτιμάται.

-Να καταπνίγει φωνές. Συγκεκριμένα, για τον ΠΟΛΙΤΕΥΤΗ_ΝΔ_ΠΙ, σχολίασε εισερχόμενο μήνυμά του: «Α, ρε ... Μ' αρέσει που είσαι αισιόδοξος. Έχει δει ότι δε βάζουμε κανένα και στέλνει...» Κι αν ο Δ παρουσιαζόταν ως θεματοφύλακας της ταυτότητας της πόλης, οι αρχισυντάκτες ήταν οι φύλακες της ταυτότητας της ΕΦ.

4.4. Η ταυτότητα της εφημερίδας / η ταυτότητα της πόλης

Η ΕΦ, ως εμπορικό προϊόν, στόχευε στη μέση και μεγαλύτερη ηλικία συνδρομητών. Στοιχεία της ταυτότητάς της που ενδιαφέρουν τη συζήτησή μας, αποτελούσαν τα παρακάτω:

- Ο λόγος της ήταν απλός, λαϊκός, συντηρητικός, χωρίς εναλλακτική χρήση του θηλυκού γένους.
- Οι προφορικές συνομιλίες της τοπικής διαλέκτου μεταγράφονταν και δημοσιεύονταν ως συνομιλίες / δηλώσεις στην καθιερωμένη επίσημη ελληνική γλώσσα.
- Γινόταν λόγος κύρια για επίσημους φορείς και μεγάλα κόμματα.
- Κυριαρχούσαν οι φωνές των κυρίαρχων ομάδων και αποσιωπούσαν φωνές ιδιωτών.

Μέσα από την ΕΦ αναδύοταν μια ταυτότητα ομοιογένειας του πληθυσμού της κοινότητας που μιλά την καθιερωμένη (επίσημη) ελληνική γλώσσα. Η κοινότητα είχε συγκεκριμένη θρησκευτική (χριστιανική) παράδοση, παρόλη την τάση ακόμα κι από τους αρχισυντάκτες να μειώσουν τη φωνή της Εκκλησίας: αφαιρώντας λέξεις από τίτλους / υπότιτλους ή και φωτογραφίες.

Μπορούμε να πούμε πως η εφημερίδα αναπαρήγαγε και ενίσχυε μια ταυτότητα που δεν ανταποκρινόταν στη σύγχρονη πραγματικότητα, αφού δεν είχαν επικαιροποιηθεί τα δομικά της στοιχεία.

5. Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας τις σκέψεις μας, θα λέγαμε ότι:

Τα κείμενα που δημοσιεύονται στις εφημερίδες αποτελούν την εξωτερική επιφάνεια ενός ιδεολογικού προϊόντος, αφού, εντός αυτού δημιουργούνται σχέσεις ανταγωνισμού, σύνθεσης, αλληλεπίδρασης, ρήξης φωνών και ταυτοτήτων που συνεχώς διεκδικούν, προσδιορίζουν και επαναπροσδιορίζουν την πορεία των κειμένων μέσα στο χώρο και στο χρόνο.

Η παρούσα έρευνα κατέδειξε ότι η μελέτη των διαδικασιών που οδηγούν στη διαμόρφωση ενός κειμένου φέρνει στην επιφάνεια τους τρόπους με τους οποίους ο δημοσιογράφος διαχειρίζεται ποικίλες φωνές (ενισχύει, καταπνίγει, υποβαθμίζει), αλλά και πώς αυτές επηρεάζουν τη διαδικασία σύνθεσης ενός κειμένου.

Η παραγωγή των κειμένων μοιάζει με διαδρομή που έχει ως τελικό σκοπό τη δημοσίευση. Την τελική τους μορφή αποφασίζουν οι αρχισυντάκτες.

5.1. Προεκτάσεις

Προέκυψαν ανάγκες προέκτασης της έρευνας, υπό τα εξής ερωτήματα:

- Πώς προσλαμβάνουν οι αναγνώστες όλο αυτό το παιχνίδι διαπραγμάτευσης των ταυτοτήτων και τι θέση λαμβάνουν εντός αυτού του πεδίου;
- Πώς διαμορφώθηκε και παρουσιάστηκε η ταυτότητα της συγκεκριμένης κοινότητας στις τοπικές εφημερίδες από το 19ο αιώνα και ποια στοιχεία προστέθηκαν ή αφαιρέθηκαν ως σήμερα;

5.1.1. Παιδαγωγικές προεκτάσεις

Τα τελευταία χρόνια, θεωρητικοί της Κριτικής Παιδαγωγικής αναζητούν τρόπους συνάντησης της «εκπαίδευσης για τα μέσα» με την «εκπαίδευση στα μέσα» (media education), καθώς και ένταξης αυτών ως γνωστικό αντικείμενο στο αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών των σχολείων (Buckingham 1996).

Έχοντας στο νου μας τα συμπεράσματα της παρουσιαζόμενης έρευνας, θεωρούμε πως μια προσπάθεια κριτικού γραμματισμού στο δημοσιογραφικό λόγο πρέπει να έχει ως αφητηρία την έξοδο των παιδιών από το σχολείο και τη σύνδεσή τους με την κοινωνία. Η επαφή τους με τη δημοσιογραφική κουλτούρα θα ελαχιστοποιήσει το διαμεσολαβητικό ρόλο τού/τής εκπαιδευτικού, ώστε τα παιδιά να έρθουν σε επαφή με τα κείμενα, έχοντας πρώτα αντίληψη της κουλτούρας που τα δημιούργησε.

Βιβλιογραφία

Atkinson, P. and Hammersley, M. 1995/2007. *Ethnography: Principles in Practice*. London & New York: Routledge. 2nd/3rd edition.

Bakhtin, M. 1981. In M. Holquist (ed.), *The Dialogic Imagination. Four Essays*. Translated by C. Emerson and M. Holquist. Austin: University of Texas Press.

Bourdieu, P. 1977. *Outlines of a Theory of Practice*. Cambridge: University Press. 1st published 1972.

Buckingham, D. 1996. Critical pedagogy and media education: a theory in search of a practice. *Journal of Curriculum Studies* 28, 6: 627-650.

Βολόσινοφ, Β. 1998. *Μαρξισμός και Φιλοσοφία της Γλώσσας*. Μετάφραση από το Β. Αλεξίου. Αθήνα: Παπαζήση. 1η έκδοση: 1929.

Carspecken, P.F. 1996. *Critical Ethnography in Educational Research*. New York & London: Routledge.

Fairclough, N. 1989. *Language and Power*. London & New York: Longman.

Fairclough, N. 1995. *Media Discourse*. London, New York, Sydney, Auckland: Arnold.

Fairclough, N. 2003. *Analysing Discourse. Textual analysis for social research*. London & New York: Routledge.

Fetterman, D. 1998. *Ethnography. Step by Step*. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE.

Garret, P. and Bell, A. 1998. Media and Discourse: A Critical Review. In A. Bell & P. Garrett (ed.), *Approaches to Media Discourse*. Oxford: Blackwell, 1-20.

Georgiou, D. and Carspecken, P.F. 2002. Critical Ethnography and Ecological Psychology: Conceptual and Empirical Explorations of a Synthesis. *Qualitative Inquiry*, 8, 6: 688-706.

Hillier, J. and Rooksby, E. 2005. Introduction to first Edition. In J. Hillier and E. Rooksby (ed.), *Habitus: A sense of place* (2nd edition). Hants & Burlington: Ashgate. 1st published 2002.

Ivanic, R. 1998. *Writing and Identity: The discorsal construction of identity in academic writing*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Jankowski, N. 2002. Creating Community with Media: History, Theories and Scientific Investigations. In L. Lievrouw and S. Livingstone (ed.), *Handbook of New Media. Social Shaping and Consequences of ICTs*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications, 34-49.

Kamberelis, G. and Scott, K.D. 2004. Other people's voice. The Coarticulation of Texts and Subjectivities. In N. Shuart-Faris and D. Bloome (ed.), *Uses of Intertextuality in Classroom and Education Research*. Connecticut: IAP, 201-250.

Kostouli, T. 2005. Introduction: Making Social Meanings in Contexts. In T. Kostouli (ed.), *Writing in Context(s)*. USA: Springer, 1-26.

Lei, X. 2008. Exploring a sociocultural approach to writing strategy research: Mediated actions in writing activities. *Journal of Second Language Writing*, 17(4): 217–236.

Lewis, C. and Ketter, J. 2004. Learning as social interaction: Interdiscursivity in a teacher-researcher book group. In R. Rogers (ed.), *An introduction to critical discourse analysis in education*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 117-146.

Moi, T. 1986. *The Kristeva Reader*. New York: Columbia University Press.

Philips, S.U. 1988. The Language Socialization of Lawyers: Acquiring the “Cant”. In G.D. Spindler (ed.), *Doing the Ethnography of Schooling*. Illinois: Waveland Press, Inc, 176-209.

Prior, P. 2001. Voices in text, mind, and Society. Sociohistoric accounts of discourse acquisition and use. *Journal of Second Language Writing*, 10: 55-81.

Πολίτης, Π. (επιμ.) 2008. *Ο λόγος της μαζικής επικοινωνίας. Το ελληνικό παράδειγμα*. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ιδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).

Scollon, R., Yung, V., Tsang, W.K., Li, D. and Jones, R. 2004. Voice, Appropriation, and Discourse representation in a student writing task. In N. Shuart-Faris and D. Bloome (ed.), *Uses of Intertextuality in Classroom and Education Research*. Connenticut: IAP, 173-199.

Smart, G. 2006. *Writing the Economy: Activity, Genre, and Technology in the World of Banking*. London, Oakville: Equinox.

Sunderland, J. 2006. *Language and Gender*. London & New York: Routledge.

Unger, J. and Sunderland, J. 2007. Gendered Discourses in a Contemporary Animated Film: Subversion and Confirmation of Gender Stereotypes in *Shrek*. In N. Fairclough, G. Cortese and P. Ardizzone (ed.), *Discourse and Contemporary Social Change*. Bern: Peter Lang, 459-486.

Van Dijk, T.A. 1988. *News as Discourse*. Hillsdale, New Jersey, Hove and London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Van Hout, T. 2011. Writing from news sources: The case of Apple TV. *Journal of Pragmatics*, 43: 1876-1889.

Vygotsky, L. 1978. *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Χατζησαββίδης, Σ. 1999. *Ελληνική γλώσσα και δημοσιογραφικός λόγος. Θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Gutenberg.

